

PONAVLJANJE KAZNENOG POSTUPKA NA TEMELJU NOVIH DOKAZA: STUDIJE SLUČAJA IZ FEDERACIJE BOSNE I HERCEGOVINE I NIZOZEMSKE TE STANDARDI EUROPSKOG SUDA ZA LJUDSKA PRAVA

Sažetak: *Ovaj rad analizira institut ponavljanja kaznenog postupka na temelju novih dokaza kao izvanredni mehanizam korekcije pravomoćnih presuda. Polazeći od dva odabrana slučaja iz sudske prakse Federacije Bosne i Hercegovine i Nizozemske, rad prikazuje dokazne situacije u kojima su sudovi u ranijem postupku odlučujući težinu pridali svjedočkim iskazima, uključujući identifikacije sojedoka očevidaca, dok su materijalni dokazi koji su upućivali na alternativnu verziju događaja ostali zanemareni. U radu se ukazuje na razloge zbog kojih iskazi svjedoka, osobito iskazi sojedoka očevidaca, mogu biti pogrešni, osobito u kontekstu identifikacija i sugestivnih okolnosti davanja iskaza. Navedeni problemi razmatraju se u vezi s pojmom tzv. tunelske vizije, koji se koristi kao jedan od mogućih interpretativnih okvira za razumijevanje usmjerenosti istrage i dokazne ocjene na jednu teoriju slučaja. Poseban osvrt, u sažetom obliku, posvećen je relevantnom konvencijskom okviru, osobito članku 4. stavku 2. Protokola br. 7 uz Europsku konvenciju o ljudskim pravima, te osnovnim standardima Europskog suda za ljudska prava koji određuju granice ponovnog otvaranja kaznenog postupka u odnosu na načela pravne sigurnosti i zabrane dvostrukog suđenja (ne bis in idem).*

Ključne riječi: *ponavljanje kaznenog postupka; izvanredni pravni lijek; novi dokazi; tunelska vizija; pogrešne osude; Europski sud za ljudska prava*

* Adriana Pranjić, viša asistentica; Sveučilište u Mostaru, Pravni fakultet, adriana.pranjic@pf.sum.ba

1. Uvod

Ponavljanje kaznenog postupka na temelju novih ili novootkrivenih dokaza predstavlja izvanredni procesni mehanizam kojim se, iznimno, omogućuje korekcija pravomoćnih presuda kada se naknadno pokaže da je raniji činjenični temelj bio nepotpun ili pogrešan. Tema je osobito relevantna u situacijama u kojima su sudovi u prvostupanjskom postupku odlučujuću težinu pridali iskazima svjedoka i priznanjima, dok su materijalni dokazi koji su upućivali na alternativno objašnjenje događaja bili zanemareni ili ocijenjeni nedostatnima. Polazeći od dvaju odabranih slučajeva iz Federacije Bosne i Hercegovine (dalje u tekstu: FBiH) i Nizozemske, rad nastoji prikazati kako takav dokazni pristup može dovesti do pogrešnog ishoda te kako se tek naknadno otvara prostor za preispitivanje pravomoćne odluke. Odabir ovih dvaju pravnih sustava opravdan je činjenicom da u oba tužitelj ima središnju ulogu u vođenju istrage i oblikovanju činjeničnog okvira predmeta, što omogućuje usporedivu analizu načina vrednovanja dokaza unatoč razlikama u procesnom modelu. Stoga, rad polazi od pitanja u kojoj mjeri sudska procjena "novih dokaza" u postupcima ponavljanja kaznenog postupka doista omogućuje korekciju pogrešnih osuda, osobito imajući u vidu da sud odlučuje unutar činjeničnog okvira oblikovanog u ranijim fazama postupka, prvenstveno tijekom istrage koju vodi tužitelj. Radi jasnijeg razumijevanja problema i dosega instituta ponavljanja postupka, rad je strukturiran u nekoliko sadržajnih cjelina.

U prvom poglavlju razmatra se pojam pogrešne osude, jer se institut ponavljanja postupka u praksi najčešće promatra upravo kao korektiv mogućih podbačaja pravde. Definiranje pogrešne osude i njezinih tipičnih uzroka važno je kako bi se pokazalo da pogrešan ishod ne mora proizlaziti iz potpunog izostanka dokaza, nego i iz načina na koji su dokazi vrednovani te iz pouzdanosti izvora dokaza.

U drugom poglavlju prikazuje se normativni okvir ponavljanja kaznenog postupka u domaćem pravnom sustavu, s ciljem prikaza pravne naravi tog izvanrednog pravnog lijeka, njegovih vrsta, zakonskih osnova, ovlaštenika te postupovnih faza u kojima se odlučuje o dopuštenosti ponavljanja. Ovaj dio rada služi kao temelj za razumijevanje institucionalnog dosega ponavljanja kaznenog postupka u FBiH.

U trećem poglavlju analizira se nekoliko odabranih odluka iz sudske prakse FBiH, u kojima su sudovi odlučivali o zahtjevima za ponavljanje kaznenog postupka na temelju novih dokaza. Sudsku praksu obuhvaćenu analizom čine neobjavljene odluke županijskih sudova, pribavljene na temelju zahtjeva autorice upućenih predmetnim sudovima. Na temelju prikazanih slučajeva pokazuje se da sudovi u tim konkretnim situacijama pretežito odbijaju zahtjeve za ponavljanje postupka, osobito kada se oni temelje na izmijenjenim iskazima svjedoka ili novim okolnostima kojima se nastoje dovesti u pitanje ranije prihvaćene identifikacije. Ova cjelina ima za cilj prikazati praktični doseg instituta ponavljanja postupka kroz konkretne primjere

iz sudske prakse, pri čemu se pokazuje da dopuštanje ponavljanja postupka predstavlja iznimku, a ne pravilo, te da uvelike ovisi o sudskoj procjeni podobnosti novih dokaza da mogu utjecati na ishod pravomoćno završenog postupka. Istodobno, analizirani slučaj u kojem je ponavljanje postupka dopušteno, pokazuje dokaznu situaciju usporedivu s onom iz nizozemskog slučaja *Putten*, u kojoj su pogrešne identifikacije svjedoka očevidaca i zanemarivanje materijalnih dokaza u ranoj fazi postupka doveli do pogrešne osude.

U četvrtom poglavlju iznosi se komparativni prikaz nizozemskog slučaja *Putten*, koji pokazuje kako se, unatoč postojanju materijalnih dokaza koji su upućivali na suprotan ishod, kazneni postupak može razvijati u smjeru potvrđivanja već prihvaćene teorije slučaja. Za nizozemski pravni sustav u radu se ne provodi normativna analiza instituta ponavljanja kaznenog postupka, nego se, u istraživačke i ilustrativne svrhe, razmatra jedan konkretan sudski predmet koji je u literaturi i praksi prepoznat kao paradigmatski primjer pogrešne osude. Uvrštavanje nizozemskog primjera ima svrhu proširiti perspektivu i pokazati da se slične poteškoće u vrednovanju dokaza mogu pojaviti i u drukčijem procesnom modelu, bez tvrdnje da se radi o općem i ustaljenom obrascu.

U petom poglavlju ukratko se iznose relevantni konvencijski standardi Europskoga suda za ljudska prava (dalje u tekstu: ESLJP), ponajprije u odnosu na čl. 4. st. 2. Protokola br. 7. Europske konvencije o ljudskim pravima (dalje u tekstu: EKLJP), kako bi se nacionalna rješenja i praksa smjestili u širi okvir pravne sigurnosti i načela *ne bis in idem*. Svrha ovoga dijela nije iscrpna analiza jurisprudencije, nego naznačiva nje granica unutar kojih se ponovno otvaranje postupka u europskom kontekstu smatra dopuštenim.

Zaključno, rad kroz dvije konkretne studije slučaja pokazuje kako pogrešna procjena pouzdanosti iskaza svjedoka i priznanja, u kombinaciji s podcjenjivanjem materijalnih dokaza, može dovesti do potrebe za naknadnom korekcijom pravomoćnih presuda putem instituta ponavljanja postupka, pri čemu se pojam "tunelske vizije" koristi kao moguće objašnjenje usmjerenosti dokazne ocjene na jednu verziju događaja.

2. Pojam pogrešne osude

Temeljno načelo *ne bis in idem* štiti od višestrukih kaznenih progona i kazni za isto kazneno djelo, te je usko povezano s načelom *res iudicata*, koje propisuje da se sudske odluke koje su postale pravomoćne ne mogu više preispitivati, čime se doprinosi jačanju pravne sigurnosti.¹ Nažalost, pravomoćne odluke mogu biti pogrešne, što može rezultirati osuđivanjem nevinih osoba. Kako bi se spriječile negativne

¹ Presuda Suda Europske unije od 24. listopada 2018., XC i dr., C-234/17, EU: C: 2018:853, t. 52.

posljedice takvih presuda, pojavila se potreba za ponovnim otvaranjem kaznenoga postupka, posebice ako se pojave novi dokazi ili se ustanove ozbiljne procesne nepravilnosti tijekom postupka.²

Definicija pogrešne osude može se pronaći u Europskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i sloboda i glasi:

“Kada je osoba pravomoćnom presudom osuđena za kazneno djelo, a naknadno je njezina osuda poništena ili je pomilovana zbog toga što je nova ili novootkrivena činjenica nedvojbeno pokazala da je došlo do nepravde, osoba koja je pretrpjela kaznu kao rezultat te osude ima pravo na naknadu prema zakonu ili praksi dotične države, osim ako se dokaže da je potpuno ili djelomično odgovorna za nepravovremeno otkrivanje nepoznate činjenice.”³

Određeni autori pod osuđenom nevinom osobom podrazumijevaju:

“...osobe koje su uhićene zbog kaznene prijave ... koje su se ili izjasnile krivim po optužbi ili se protiv njih vodio postupak te su proglašene krivima; i koje su, unatoč priznanju ili presudi, zapravo nevine”.⁴

Mnogo je razloga zbog kojih može doći do podbačaja pravde: pogrešnih iskaza svjedoka i vještaka, kontaminiranog priznanja osumnjičenog, pogreške u tumačenju materijalnog kaznenog prava od strane sudova, kršenja procesnih pravila i standarda pravičnog postupka, nepravilnog postupanja tužitelja ili policijskih organa i sl. Odluka se može smatrati netočnom kada činjenična osnova nije usklađena s utvrđenom istinom u postupku, posebno u forenzičkom smislu. Pogreške se također mogu pojaviti kroz pogrešnu pravnu kvalifikaciju ispravno utvrđenih činjenica, što rezultira pravno netočnim zaključcima. Nadalje, sama odluka može biti sadržajno ispravna, ali pravno manjkava zbog kršenja proceduralnih pravila. Dakle, netočnost odluke ne odnosi se samo na materijalnu pogrešnost kao što je nevinost osuđenika, nego i na formalne propuste u provedbi postupka.⁵

3. Pravna zaštita od pogrešnih presuda u kaznenom postupku Bosne i Hercegovine

Iako pravo na izvanredan pravni lijek nije izričito navedeno u Ustavu BiH, ono posredno proizlazi iz ustavnog jamstva prava na pravično suđenje, te je razrađeno

² BERNARDINI, L., Reopening Criminal Proceedings and Ne Bis in Idem: Towards a Weaker Res Iudicata in Europe, *European Papers*, vol. 9, br. 1, 2024., str. 311-335, ovdje str. 317, dostupno na: https://www.europeanpapers.eu/fr/system/files/pdf_version/EP_eJ_2024_1_3_Lorenzo_Bernardini_00759.pdf (17. 9. 2024.).

³ Vijeće Europe, *Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda - Protokol br. 7*, članak 3. Strasbourg, 1998.

⁴ HUFF, C. R., RATTNER, A., SAGARIN, E., *Convicted but Innocent: Wrongful Conviction and Public Policy*. Sage Publications, Thousand Oaks (CA) / London, 1996., str. 10-13.

⁵ BRINKMANN, S., *Um Anwendungsbereich der §§ 359 ff. StPO - Möglichkeiten und Grenzen der Fehlerkorrektur über das strafrechtliche Wiederaufnahmeverfahren*, Band 273, Duncker & Humblot, Berlin, 2017., str. 16-17.

zakonima o kaznenom postupku. Usprkos brojnim procesnim jamstvima koja prate vođenje kaznenog postupka, praksa pokazuje da ni pravično provedeno suđenje ne predstavlja apsolutno jamstvo materijalno ispravne presude, jer se tek nakon pravomoćnosti mogu pojaviti okolnosti koje dovode u pitanje njezinu točnost.⁶ U tom smislu, izvanredni pravni lijekovi predstavljaju mehanizam kojim se, iznimno, omogućuje preispitivanje pravomoćnih sudskih odluka u situacijama kada se naknadno utvrdi da je presuda pogrešna.⁷

Izvanredni pravni lijekovi imaju osobitu važnost u kontekstu pogrešnih osuda jer omogućuju ispravljanje ozbiljnih nepravdi koje nisu mogle biti otklonjene redovnim pravnim sredstvima. Njihova je svrha osigurati ravnotežu između pravne sigurnosti, koja se ostvaruje poštivanjem pravomoćnosti sudskih odluka, i potrebe za ispravljanjem presuda koje su utemeljene na netočnom ili nepotpunom činjeničnom stanju.⁸ Međutim, postojanje izvanrednih pravnih lijekova samo po sebi ne jamči učinkovito ispravljanje pogrešnih presuda, osobito u situacijama u kojima pogreška ne proizlazi iz očite povrede procesnih pravila, nego iz načina na koji su sudovi i tijela kaznenog progona vrednovali i selektivno prihvatili pojedine dokaze. Upravo se u takvim slučajevima pokazuje ograničen doseg ponavljanja postupka kao sredstva za korekciju pogrešnih osuda, što je osobito vidljivo u sudskoj praksi.

3.1. Ponavljanje kaznenog postupka kao izvanredni pravni lijek i njegov normativni okvir u Bosni i Hercegovini

Pravo na pravni lijek ubraja se među jedno od osnovnih ljudskih prava, pa je tako zaštićeno međunarodnim i nacionalnim pravnim okvirima. U tom kontekstu, međunarodni pravni izvori uspostavljaju temeljna jamstva djelotvorne pravne zaštite u kaznenom postupku. Tako, EKLJP određuje da "...svatko ima pravo na djelotvorna pravna sredstva pred domaćim državnim tijelom..."⁹, dok Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima propisuje da "svatko tko je proglašen krivim za kazneno djelo ima pravo tražiti da odluku o njegovoj krivnji i kazni preispita viši sud u skladu sa zakonom"¹⁰.

Člankom 4. stavkom 2. Protokola br. 7 EKLJP, načelo *ne bis in idem* ne isključuje obnovu kaznenog postupka jer se ponovno otvaranje pravomoćno završenog postupka dopušta u skladu s nacionalnim zakonodavstvom ako se pojave nove ili

⁶ ROACH, K., *Wrongful Convictions in Canada*, University of Cincinnati Law Review, vol. 80, br. 4, Cincinnati, 2012., str. 1465-1526, dostupno na: <https://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/ucinlr80&id=1489&collection=journals&index=> (19. 9. 2024.).

⁷ TOMIĆ, M., ILIĆ, M., *Kazneno procesno pravo*, III. izdanje, Mostar, 2006., str. 239.

⁸ PRIMORAC, D., STIPANOVIĆ, I., PILIĆ, M., *Kazneno procesno pravo*, Mostar, Alfa, 2021., str. 252.

⁹ Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, čl. 13.

¹⁰ Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, Rezolucija Opće skupštine Ujedinjenih naroda, br. 2200 A (XXI) od 16. prosinca 1966., čl. 14., st. 5.

novoootkrivene činjenice ili ako je u prethodnom postupku postojao temeljni nedostatak koji je mogao utjecati na ishod postupka.¹¹ Međutim, EKLJP time ne uspostavlja opće pravo na obnovu postupka u svakom pojedinom slučaju, nego prepušta državama ugovornicama da kroz vlastite procesne propise utvrde stroge i taksativne uvjete pod kojima je ponavljanje postupka dopušteno. Stoga ponavljanje kaznenog postupka nije dopušteno u svim slučajevima, nego se traži postojanje specifičnih uvjeta koji moraju biti ispunjeni kako bi se predmet vratio na ponovno suđenje. Osnovni uvjet za ponavljanje kaznenog postupka u domaćem pravnom sustavu jest pravomoćnost presude jer samo presuda koja je konačna i pravno obvezujuća može biti predmet ponavljanja postupka.¹² Pravomoćnost podrazumijeva da su iscrpljeni svi redovni pravni lijekovi i da je donesena presuda postala izvršna. Time se osigurava da postupak nije podložan stalnim promjenama i da postoji stabilnost u pravnom sustavu. Tek nakon što presuda postane pravomoćna, može se razmatrati mogućnost njezina preispitivanja, ali samo pod određenim izvanrednim okolnostima, kao što su otkriće novih dokaza ili ozbiljne proceduralne pogreške koje nisu bile poznate ili razmatrane u prvobitnom postupku. Ovaj pristup osigurava ravnotežu između pravne sigurnosti i pravde za sve strane u postupku.¹³

U skladu s navedenim općim načelima, nacionalni zakonodavci kroz kazneno-procesno zakonodavstvo uređuju konkretne uvjete i postupak ponavljanja kaznenog postupka. Kako bi se strankama u kaznenom postupku omogućilo preispitivanje pravilnosti pravomoćne sudske odluke, zakonodavac u BiH predvidio je institut ponavljanja kaznenog postupka kao izvanredni pravni lijek. Zakon o kaznenom postupku (dalje u tekstu: ZKP) BiH,¹⁴ ZKP FBiH¹⁵ i ZKP BD BiH¹⁶ propisuju ponavljanje kaznenog postupka kao izvanredni pravni lijek, dok ZKP RS osim navedenog propisuje još jedan, a to je zahtjev za zaštitu zakonitosti.¹⁷

¹¹ Vijeće Europe, Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda - Protokol br. 7, članak 4. stavak 2., Strasbourg, 1998.

¹² SIJERČIĆ-ČOLIĆ, H. et al., Komentari zakona o krivičnom/kaznenom postupku u Bosni i Hercegovini, Vijeće Europe, Sarajevo, 2005., str. 812-813.

¹³ SIJERČIĆ-ČOLIĆ, H., Krivično procesno pravo, Knjiga II: Tok redovnog kaznenog postupka i posebni postupci, četvrto izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2017., str. 152-153.

¹⁴ *Zakon o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine*, Službeni glasnik BiH, br. 3/03., 32/03. - ispr., 36/03., 26/04., 63/04., 13/05., 48/05., 46/06., 29/07., 53/07., 58/08., 12/09., 16/09., 53/09. - dr. zakon, 93/09., 72/13. i 65/18., čl. 324.-333.

¹⁵ *Zakon o kaznenom postupku Federacije Bosne i Hercegovine* (dalje u tekstu: ZKP FBiH), Službene novine FBiH, br. 35/03., 37/03., 56/03., 78/04., 28/05., 55/06., 27/07., 53/07., 9/09., 12/10., 8/13., 59/14., 74/20., glava XXIV.

¹⁶ *Zakon o kaznenom postupku Brčko distrikta Bosne i Hercegovine* (dalje u tekstu: ZKP BD BiH), Službeni glasnik BD BiH, br. 34/13., 27/14., 3/19. i 16/20., glava XXIV.

¹⁷ *Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske*, Službeni glasnik RS, br. 53/12., 91/17., 66/18. i 15/21., čl. 340.-357.

Aktualni normativni okvir u FBiH poznaje više vrsta ponavljanja postupka: nepravo ponavljanje kaznenog postupka, nastavljavanje kaznenog postupka, ponavljanje postupka završenog pravomoćnim rješenjem, te ponavljanje postupka u korist osuđenog ili na štetu optuženog.¹⁸ Predmet ovog rada ograničen je na pravo ponavljanje kaznenog postupka u FBiH, odnosno na ponavljanje postupka u korist osuđenika ili ponavljanje postupka u užem smislu. S tim u vezi, pravo ponavljanje kaznenog postupka izvanredni je pravni lijek koji ovlaštenicima omogućava obnovu postupka završenog pravomoćnom presudom, pod određenim taksativno nabrojanim uvjetima. Njegova svrha nije ponovno vrednovanje već utvrđenog činjeničnog stanja, nego prvenstveno ispitivanje novih činjenica i novih dokaza, koji i osim dužne pažnje nisu mogli biti predstavljeni na glavnom pretresu, a mogli bi značajno utjecati na odluku.¹⁹ Sukladno ZKP-u FBiH, osnovi koji omogućuju ponavljanje kaznenog postupka mogu se pojaviti u šest različitih oblika, a odnose se na lažne dokaze, nove dokaze, odluke Europskog suda za ljudska prava ili Ustavnog suda, kao i slučajeve u kojima se dokaže da je do presude došlo uslijed kaznenog djela nekog od sudionika postupka te pogrešne primjene zakona.²⁰

Zahtjev za ponavljanje postupka mogu zatražiti tužitelj, osuđeni i branitelj, kao i druge zakonom ovlaštene osobe, pri čemu zakon ne propisuje rok za podnošenje zahtjeva u korist osuđenog, pa se isti može podnijeti i nakon izdržane kazne, bez obzira na zastarjelost, amnestiju ili pomilovanje.²¹ O zahtjevu odlučuje vijeće suda koji je u prvom stupnju sudio u ranijem postupku, a zahtjev mora sadržavati naznak zakonske osnove i dokaze na kojima se temelji, pri čemu sud, nakon provjere ispunjenosti zakonskih uvjeta, odlučuje o njegovu dopuštanju ili odbijanju.²² Ako nisu ispunjeni uvjeti koji se odnose na ovlaštenike za podnošenje zahtjeva, sadržaj zahtjeva ili na ostale zakonske uvjete, sud će odbaciti zahtjev, a ako se zahtjev ne odbaci, predsjednik vijeća određuje izviđaj činjenica i dokaza navedenih u zahtjevu, nakon čega odlučuje o dopuštanju ili odbijanju zahtjeva za ponavljanje postupka.²³ Prilikom odlučivanja sud uzima u obzir i načelo *beneficium cohaesionis*, a u ponovljenom postupku obvezan je pridržavati se načela zabrane *reformatio in peius*.²⁴

¹⁸ ZKP FBiH, čl. 340.a-344.

¹⁹ SIJERČIĆ-ČOLIĆ, H., *op. cit.*, str. 145.

²⁰ ZKP FBiH, čl. 343.

²¹ ZKP FBiH, čl. 345.

²² ZKP FBiH, čl. 346. st. 2.

²³ ZKP FBiH, čl. 347.-348.

²⁴ SIJERČIĆ-ČOLIĆ, H., *op. cit.*, str. 151.

4. Analiza sudske prakse o ponavljanju kaznenog postupka u Bosni i Hercegovini: ključni faktori i sudske odluke

U sudskoj praksi FBiH, prema analiziranim odlukama županijskih sudova, ponavljanje kaznenog postupka na temelju novih dokaza relativno se rijetko dopušta, unatoč učestalosti zahtjeva koje podnose osuđenici. Sudovi u pravilu restriktivno pristupaju ocjeni ispunjenosti zakonskih uvjeta, osobito kada se zahtjevi temelje na novim ili izmijenjenim iskazima svjedoka kojima se nastoji dovesti u pitanje ranije utvrđeno činjenično stanje.²⁵

U nastavku rada analiziraju se tri odluke iz sudske prakse: dva slučaja u kojima su zahtjevi za ponavljanje postupka odbijeni jer je ocijenjeno da novi dokazi ne bi bitno utjecali na konačnu presudu, te jedan slučaj u kojem je zahtjev za ponavljanje postupka prihvaćen i postupak ponovljen. Cilj ove analize jest, na temelju prikazanih slučajeva, identificirati kriterije koje su sudovi primijenili pri ocjeni novih dokaza, kao i razloge zbog kojih su u tim konkretnim situacijama zahtjevi za ponavljanje postupka odbijeni ili prihvaćeni.

4.1. Odbijanje zahtjeva zbog nepodobnosti novih dokaza: analiza slučaja

U analiziranim predmetima iz sudske prakse FBiH zahtjevi za ponavljanje kaznenog postupka odbijeni su u situacijama u kojima su kao novi dokaz predlagani naknadno izmijenjeni iskazi svjedoka ili suoptuženih koji su u ranijem postupku teretili osuđenika, a čija je promjena uslijedila tek nakon donošenja pravomoćne presude. Sudovi su u tim slučajevima polazili od stajališta da sama promjena iskaza ne predstavlja novu činjenicu ili dokaz u smislu zakona, osobito ako se pravomoćna presuda nije temeljila isključivo na tom iskazu.

Takav pristup vidljiv je u odluci Županijskog suda u Zenici, u kojoj je sud zauzeo stajalište da se iskazi supočinitelja, koji su prethodno saslušani u svojstvu optuženih i pravomoćno osuđeni, ne mogu smatrati iskazima svjedoka u kontekstu novog dokaza, te da takvi iskazi ne predstavljaju nove činjenice koje bi mogle dovesti do oslobađanja optuženog. Sud je pritom naglasio da osuđujuća presuda nije bila utemeljena samo na spornim iskazima, nego na cjelokupnom dokaznom materijalu, uključujući iskaze drugih svjedoka i materijalne dokaze izvedene tijekom glavnog pretresa. Dodatno, sud je ocijenio da učestale promjene izjava od strane istih osoba

²⁵ Rješenja Županijskog suda u Tuzli: 03 0 K 007684 20 Kv1 7 od 26. 6. 2020., 03 0 K 007684 21 Kv1 od 8. 7. 2021., 03 0 K 010288 22 Kv1 2 od 21. 9. 2022., 29 0 K 020801 20 Kv1 od 9. 2. 2021., 03 0 K 009129 19 Kv1 7 od 2. 10. 2019., Rješenje Županijskog suda u Zenici, 04 0 K 003269 11 Kv od 14. 7. 2011., Rješenje Županijskog suda u Mostaru, 07 0 K 006335 14 Kv 3 od 1. 8. 2017., neobjavljeno.

umanjuju vjerodostojnost navodnog novog dokaza.²⁶ Stoga se u ovom predmetu promjena ranijih iskaza nije smatrala dokazom dovoljne snage da bi ispunila zakonski standard za ponavljanje kaznenog postupka, osobito imajući u vidu postojanje drugih dokaza na kojima je presuda bila utemeljena.

Slično stajalište zauzeto je i u drugim predmetima u kojima su osuđenici temeljili zahtjev za ponavljanje postupka na povlačenju ili izmjeni ranijih iskaza suoptuženih. U tim je slučajevima sud zaključio da novi iskazi, ocijenjeni kao nelogični i proturječni ostalim dokazima, ne mogu dovesti u pitanje ispravnost pravomoćne presude.²⁷

Iz provedene analize proizlazi da su sudovi u FBiH kao jedan od ključnih kriterija pri ocjeni podobnosti novih dokaza primjenjivali procjenu dokazne snage izmijenjenih svjedočkih iskaza, koje su u pravilu ocjenjivali kao dokazno slabe i nedostatne za ispunjenje zakonskog standarda "podobnosti" novih dokaza da utječu na ishod postupka, osobito u situacijama u kojima pravomoćna presuda nije bila utemeljena isključivo na tim iskazima.²⁸

4.2. Dopuštanje zahtjeva za ponavljanje kaznenog postupka na temelju novih dokaza: analiza slučaja

Za razliku od prethodno analiziranih predmeta u kojima su zahtjevi za ponavljanje postupka odbijeni, analizirani slučaj pokazuje situaciju u kojoj su nove činjenice, u kombinaciji s ranije zanemarenim okolnostima, dovele do preispitivanja pravomoćne presude i pokretanja ponovljenog postupka.

U predmetu koji je vođen pred Županijskim sudom u Mostaru, a čiju je odluku potvrdio Vrhovni sud FBiH, optuženi je proglašen krivim za kazneno djelo *Ratnog zločina protiv civilnog stanovništva* te je osuđen na kaznu zatvora u trajanju od devet godina. Osuđujuća presuda temeljila se gotovo isključivo na iskazima svjedoka, uključujući iskaze očevidaca, koji su u postupku dosljedno identificirali osuđenog kao počinitelja kaznenog djela. Identifikacija je bila zasnovana na prepoznavanju po fizičkom izgledu, imenu i nadimku, pri čemu je sud osobitu važnost pridavao identifikaciji svjedoka očevidca koji je bio prisutan na mjestu događaja u vrijeme počinjenja kaznenog djela. Tijekom cijelog prvostupanjskog postupka sud nije doveo u pitanje vjerodostojnost takvih identifikacija. Važno je istaknuti da je tijekom prvostupanjskog postupka obrana kao materijalni dokaz podnijela isprave - Rješenje o određivanju pritvora i Rješenje o produženju pritvora za osuđenog, tvrdeći da

²⁶ Rješenje Županijskog suda u Zenici, 04 0 K 003269 11 Kv od 14. 7. 2011., neobjavljeno.

²⁷ Rješenje Županijskog suda u Mostaru, 07 0 K 006335 14 Kv 3 od 1. 8. 2017., neobjavljeno.

²⁸ Sličan zaključak u pogledu restriktivnog pristupa sudova prema izmijenjenim svjedočkim iskazima u postupcima ponavljanja kaznenog postupka izvodi i autorica ovog članka, na temelju analize dostupnih sudskih odluka te neformalnih razgovora s postupajućim sucima i tužiteljima. Pristup empirijskim podacima bio je ograničen dostupnošću sudskih odluka i spremnošću sudova na suradnju.

optuženi nije mogao počinuti kazneno djelo budući da je u to vrijeme bio u pritvoru zbog drugog kaznenog djela. Unatoč tome, navedeni materijalni dokaz u ranijem postupku nije prihvaćen kao dostatan za dovođenje u pitanje činjeničnih zaključaka o krivnji optuženog, uz obrazloženje da ne postoje pouzdani dokazi da je rješenje o produženju pritvora u relevantnom razdoblju bilo i faktički provedeno.

Naknadno, tijekom izdržavanja kazne zatvora, pojavljuje se novi svjedok, ranije nepoznat sudu i tužiteljstvu, koji iznosi bitno drugačiju verziju događaja. Novi svjedok naveo je da osuđeni nije bio prisutan u trenutku počinjenja kaznenog djela te da je stvarni počinitelj bila druga osoba, čiji identitet ranije nije bio otkriven. Razlog nepravovremenog otkrivanja tih činjenica svjedok je obrazložio međusobnim odnosima i okolnostima koje su postojale u vrijeme događaja. Na temelju tih novih navoda provedena je ponovna provjera ranijih svjedočkih iskaza, pri čemu je utvrđeno da su pojedini svjedoci bili u zabludi prilikom identifikacije počinitelja. Posebno je značajna okolnost koja se odnosi na fizičku karakteristiku počinitelja, odnosno boju očiju, jer su pojedini svjedoci, nakon ponovnog ispitivanja i pokazivanja fotografija, ukazivali na osobu s plavim očima, dok je osuđeni imao tamne oči. Jedan od ključnih svjedoka priznao je da u ranijem postupku nije bio potpuno siguran u identifikaciju, ali je bio uvjeren da je počinitelj imao plave oči, što dodatno dovodi u pitanje raniju sigurnost identifikacije. U prvostupanjskom postupku pojedini su svjedoci identifikaciju počinitelja temeljili i na posrednim informacijama, a ne samo na vlastitom opažanju, što može upućivati na sugestivan kontekst svjedočenja i djelomično objasniti kasnije utvrđene pogrešne identifikacije. Stoga je na temelju novih činjenica tužiteljstvo podnijelo zahtjev za ponavljanje postupka, ističući pri tome da za vrijeme istrage i glavnog pretresa tužiteljstvo nije imalo saznanja o navedenom svjedoku, pa se radi o pojavi novog dokaza (*noviter reperta*).²⁹ U daljnjem tijeku postupka sud je dopustio ponavljanje kaznenog postupka, dok je protiv ranije osuđenog postupak obustavljen.

4.3. Osvrt na analizirane predmete u FBiH

Analiza odabranih odluka iz sudske prakse FBiH pokazuje da dopuštanje ponavljanja kaznenog postupka ne ovisi samo o formalnom postojanju novih dokaza, nego o njihovoj sposobnosti da dovedu u pitanje dokaznu osnovu pravomoćne presude. Iako se činjenične okolnosti analiziranih predmeta međusobno razlikuju, usporedna analiza pokazuje da se dokazna snaga svjedočkih iskaza u postupcima ponavljanja kaznenog postupka procjenjuje ponajprije u odnosu na već prihvaćenu dokaznu konstrukciju u ranijem postupku. U analiziranim predmetima sudovi su zahtjevima

²⁹ Zahtjev za ponavljanje postupka Županijskog tužiteljstva Hercegovačko-neretvanske županije, broj: T07 0 KTRZ 0009890 15 od 16. 4. 2015.

za ponavljanje postupka pristupali restriktivno, osobito kada su se temeljili na izmijenjenim svjedočkim iskazima, koje su ocjenjivali nedostatnima za narušavanje ranije utvrđenog činjeničnog stanja. Istodobno, predmet u kojem je ponavljanje postupka dopušten ukazuje na situaciju u kojoj su u prvostupanjskom postupku svjedočke identifikacije prihvaćene bez dublje kritičke provjere, dok je materijalni dokaz koji je upućivao na alternativnu verziju događaja ostao zanemaren.

Takav odnos prema dokazima može se objasniti djelovanjem tzv. tunelske vizije. Naime, tunelska vizija i potvrđujuća pristranost označavaju međusobno povezane kognitivne obrasce u kaznenom postupku, pri čemu se nakon početnog usmjerenja istrage na određenu osobu ili verziju događaja dokazi selektivno prikupljaju, tumače i vrednuju na način koji potvrđuje već formirano uvjerenje o krivnji, dok se oslobađajući i proturječni dokazi umanjuju ili podvrgavaju strožim kriterijima vjerodostojnosti.³⁰ Pri tome je važno uočiti da se u analiziranim predmetima učinak takvog dokaznog pristupa očituje u različitim fazama kaznenog postupka: u većini slučajeva u fazi odlučivanja o dopuštenosti ponavljanja postupka kroz restriktivnu ocjenu izmijenjenih svjedočkih iskaza, a u predmetu u kojem je ponavljanje postupka dopušteno već u prvostupanjskom postupku, kroz nekritičko prihvaćanje svjedočkih identifikacija i zanemarivanje materijalnih dokaza. Kako bi se pokazalo da se slična dokazna situacija može pojaviti i u drukčijem procesnom kontekstu, u nastavku rada prikazuje se jedan primjer iz nizozemske sudske prakse.

5. Nizozemska studija slučaja: Putten³¹

5.1. Osnovna obilježja nizozemskog kaznenog postupka i strukturni rizici pogrešnih osuda

Nizozemski kazneni postupak predstavlja jedan od najkarakterističnijih primjera inkvizitorskog sustava, budući da se koncepti tog sustava temelje na uvjerenju da će zakonom propisani kazneni postupci osigurati državne garancije pronalaženja istine i poštenog suđenja, nastojeći ostvariti krajnji cilj, a to je otkrivanje materijalne istine.³² Istragu u cijelosti vodi tužitelj, koji je dužan nepristrano prikupljati kako inkriminirajuće tako i oslobađajuće dokaze te ih objediniti u jedinstveni spis predmeta. Takav koncept počiva na povjerenju u integritet istrage i na uvjerenju da sudska odluka, utemeljena na potpunom spisu, odražava stvarni tijek događaja. U doka-

³⁰ ELAAD, E., Tunnel Vision and Confirmation Bias Among Police Investigators and Laypeople in Hypothetical Criminal Contexts, SAGE Open, vol. 12, br. 2, 2022., str. 1, dostupno na: <https://journals.sagepub.com/doi/epub/10.1177/21582440221095022> (3. 12. 2024.).

³¹ BRANTS, C., Tunnel Vision, Belief Perseverance and Bias Confirmation: Only Human?, HUFF, C. R.; KILLIAS, M. (ur.), Wrongful Convictions and Miscarriages of Justice - Causes and Remedies in North American and European Criminal Justice Systems, Routledge, New York, 2013., (autor analizu slučaja temelji na oslobađajućoj presudi Žalbenog suda u Leeuwardenu od 24. travnja 2002., LjN AA1877).

³² BRANTS, C., *op. cit.*, str. 166.

znom postupku dopušten je širok spektar dokaznih sredstava, uključujući iskaze svjedoka i optuženika, službene izvještaje istražnih tijela te materijalne i forenzičke dokaze. Prilikom donošenja odluke sud primjenjuje načelo *in dubio pro reo* te negativni sustav dokazivanja, prema kojem nije dopuštena osuda bez dostatnih dokaza, ali ni onda kada sud, unatoč postojanju dokaza, nije uvjeren u krivnju optuženika.³³

Međutim, upravo struktura kaznenog postupka u kojem tužitelj ima središnju ulogu u oblikovanju činjeničnog okvira predmeta otvara prostor za određene strukturne rizike, osobito u pogledu selektivnog vrednovanja dokaza i razvoja tzv. tunelske vizije. Iako nizozemski kazneni postupak formalno sadržava brojne procesne garancije, dio doktrine upozorava da upravo snažna centralna uloga tužitelja i usmjerenost istrage prema potvrđivanju početne sumnje mogu pridonijeti nastanku pogrešnih osuda.³⁴ Takva praksa dovodi do pojave tzv. "tunelske vizije", odnosno kognitivne pristranosti koja se, u ovom slučaju, javlja na strani istražitelja ili tužitelja koji usmjeravaju pažnju na određenu osobu kao osumnjičenu ili određenu teoriju slučaja, zanemarujući pri tome druge moguće dokaze koji ne idu u prilog prvobitnoj teoriji, što u konačnosti dovodi do pogrešnih osuda i narušava pravičnost postupka.³⁵

5.2. Slučaj ubojstva u Puttenu: zanemarivanje materijalnih dokaza i uloga iskaza svjedoka

Tome u prilog govori analiza tzv. *Puttenskog* slučaja ubojstva, jednog od najpoznatijih primjera pogrešnih osuda u nizozemskom kaznenom pravosuđu. Slučaj se odnosi na silovanje i ubojstvo djevojke počinjeno 1994. godine u gradu Puttenu. Nakon približno mjesec dana istrage, na temelju svjedočkih iskaza očevidaca uhićena su četvorica muškaraca, pri čemu je odlučujuću ulogu imala okolnost da su njihova vozila viđena u blizini kuće žrtve na dan počinjenja kaznenog djela. Tijekom policijskih ispitivanja dvojica osumnjičenih izjavila su da su vidjela preostalu dvojicu kako ulaze u kuću žrtve te kroz prozor promatraju počinjenje kaznenog djela. Nakon dugotrajnog i intenzivnog ispitivanja, dvojica osumnjičenih priznala su krivnju, pri čemu su ta priznanja kasnije povučena, ali su unatoč tome korištena kao ključni dokaz u kaznenom postupku. Istodobno, forenzička DNK analiza nije povezala nijednog od optuženika s mjestom zločina, dok su iskazi svjedoka očevidaca sadržavali međusobne proturječnosti. Unatoč navedenim okolnostima, optuženici su proglašeni krivima i osuđeni na višegodišnje kazne zatvora.

Do preispitivanja pravomoćne presude došlo je tek nakon ponovne analize predmeta, u okviru koje je utvrđeno da su priznanja bila rezultat snažnog policijskog

³³ *Ibid*, str. 166-168.

³⁴ *Ibid*, str. 175, 188.

³⁵ *Ibid*, str. 165.

pritiska, a da dokazni materijal ne podupire verziju događaja koju je zastupalo tužiteljstvo. Dodatno, dvojica svjedoka koji su tvrdili da su bili očevici kaznenog djela naknadno su priznali da su davali neistinite iskaze. Ključni preokret u predmetu nastupio je provedbom novog, naprednijeg DNK testiranja, kojim je utvrđeno da DNK pronađen na mjestu zločina ne pripada nijednom od osuđenika, nego nepoznatoj trećoj osobi. Iako je Vrhovni sud u više navrata odbijao zahtjeve za ponavljanje postupka, konačno je prihvatio zahtjev nakon što je vještak podnio novi nalaz kojim je opovrgnuo svoj raniji zaključak. Predmet je upućen na ponovno suđenje, u kojem su osuđenici oslobođeni optužbi, dok je 2009. godine za predmetno kazneno djelo pravomoćno osuđena treća osoba.³⁶

5.3. Potvrđujuća pristranost ili unaprijed stvoreno uvjerenje

Radi dodatnog pojašnjenja pojma potvrđujuće pristranosti i njezina učinka na tijek kaznenog postupka, u nastavku se analizira način na koji se u *Puttenskom* slučaju oblikovalo i održavalo unaprijed stvoreno uvjerenje o krivnji optuženika. Analiza *Puttenskog* slučaja jasno pokazuje obrasce potvrđujuće pristranosti i tzv. tunelske vizije, koji su bili prisutni tijekom cijelog kaznenog postupka. Od samog početka istrage policijski organi usmjerili su se na unaprijed identificirane osumnjičenike te su prikupljanje i vrednovanje dokaza podredili potvrđivanju početne verzije događaja. Dokazi koji su podupirali tu verziju prihvaćani su bez kritičke distance, dok su oslobađajući ili proturječni dokazi zanemarivani ili umanjivani.

Posebno je indikativno da su proturječni iskazi svjedoka očevidaca, kao i negativni rezultati DNK analize, u ranoj fazi postupka ocijenjeni kao nedovoljno relevantni za dovođenje u pitanje krivnje optuženika. Umjesto da potaknu dodatnu provjeru verzije događaja, ti su dokazi uklopljeni u već prihvaćeni narativ ili su proglašeni sekundarnima u odnosu na priznanja osumnjičenika i svjedočke iskaze koji su odgovarali optužbi. Upornost u održavanju takvog dokaznog pristupa nije bila ograničena samo na policiju, već se protezala i na tužiteljstvo te sudove. To je posebno vidljivo iz činjenice da su višestruki zahtjevi za ponavljanje postupka bili odbijani, unatoč pojavi novih okolnosti koje su ozbiljno dovodile u pitanje vjerodostojnost ranije prihvaćenih dokaza. Tek u trenutku kada su novi materijalni dokazi, osobito napredna DNK analiza, postali nepobitni, došlo je do preispitivanja pravomoćne presude. Također, sud koji je u žalbenom postupku osudio optuženike iz predmetnog slučaja priznao je dvojbene dokaze te zanemario dokaze koji su upućivali na različito objašnjenje događaja, te se na taj način slijepo poveo za navodima tužiteljstva.³⁷

³⁶ *Ibid*, str. 171-172.

³⁷ *Ibid*, str. 175-176.

Ovakav razvoj događaja potvrđuje da tunnelska vizija ne djeluje isključivo u fazi istrage, već može zahvatiti cijeli kazneni postupak, uključujući i sudsku kontrolu zakonitosti i pravilnosti pravomoćnih odluka.

5.4. Osvrt na analizirane predmete u FBiH i Nizozemskoj

Analiza sudske prakse u FBiH i Nizozemskoj pokazuje da pogrešne osude mogu nastati i u različitim procesnim kontekstima, osobito u situacijama u kojima se u ranijem postupku odlučujuća težina pridaje svjedočkim iskazima i identifikacijama, dok se materijalni dokazi koji upućuju na alternativnu verziju događaja zanemaruju ili ostaju u drugom planu. Unatoč razlikama u normativnom uređenju i procesnim rješenjima, u oba analizirana sustava uočljiva je snažna uloga tužitelja u oblikovanju činjeničnog okvira predmeta, što može utjecati na kasnije vrednovanje dokaza.

U analiziranom predmetu iz sudske prakse FBiH prikazana je situacija u kojoj su u ranijem postupku svjedočke identifikacije prihvaćene kao temelj osuđujuće presude, dok je materijalni dokaz, odnosno rješenje o određivanju i rješenje o produženju pritvora, koji je već tada dovodio u pitanje mogućnost počinjenja kaznenog djela od strane osuđenog, ostao zanemaren. Tek pojava novih činjenica, koje u ranijem postupku nisu bile poznate sudu ni tužiteljstvu, dovela je do preispitivanja pravomoćne presude i ponovnog otvaranja postupka. Slična dokazna situacija prikazana je i kroz nizozemski slučaj ubojstva u *Puttenu*, u kojem su svjedočki iskazi i priznanja u početnoj fazi postupka imali prevladavajuću ulogu, unatoč postojanju materijalnih dokaza, poput forenzičkih nalaza, koji su upućivali na drukčiji tijek događaja. Tek naknadna pojava novih i nepobitnih materijalnih dokaza, osobito rezultata napredne DNK analize, dovela je do obnove postupka i ispravljanja pogrešne osude.

Uvrštavanje nizozemskog primjera nema svrhu izvođenja općih zaključaka o funkcioniranju tog pravnog sustava, već služi ilustraciji da se zanemarivanje materijalnih dokaza u korist svjedočkih iskaza može pojaviti i u drukčijem procesnom kontekstu. Prikazani slučajevi ukazuju na važnost kritičkog vrednovanja dokaznog materijala u početnim fazama kaznenog postupka, budući da pogreške nastale u toj fazi mogu imati dugotrajne posljedice i zahtijevati izvanredne mehanizme korekcije pravomoćnih presuda.

6. Standardi Europskog suda za ljudska prava u kontekstu pogrešnih osuda i ponavljanja kaznenog postupka

Razmatranje standarda ESLJP-a nužno je radi sagledavanja nacionalnih rješenja ponavljanja kaznenog postupka u širem konvencijskom okviru, osobito u odnosu na načela pravne sigurnosti, *res iudicata* i zabrane dvostrukog suđenja.

Kao što je već poznato, načela *res iudicata* i *ne bis in idem* ključni su temelji pravnog sustava Europske unije, osiguravajući pravnu sigurnost i zaštitu od višestrukog suđenja za isto kazneno djelo. *Res iudicata* odnosi se na konačnost sudskih odluka, čime se sprječava ponovno otvaranje predmeta u kojem je nastupila pravomoćnost. Načelo *ne bis in idem*, odnosno zabrana dvostrukog suđenja, dodatno štiti pojedince od višestrukog progona za isto kazneno djelo, čime se sprječava zloupotreba pravosudnih postupaka, te doprinosi jačanju pravne sigurnosti unutar pravnog okvira Europske unije i EKLJP.³⁸ Međutim, ESLJP dosljedno naglašava da navedena načela nisu apsolutna. Člankom 4. stavkom 2. Protokola br. 7 EKLJP dopušteno je ponovno otvaranje pravomoćno okončanog kaznenog postupka ako se pojave nove ili novootkrivene činjenice ili ako se otkriju ključne pogreške u postupku, pod uvjetom da te okolnosti značajno mogu utjecati na ishod postupka.³⁹ Time Konvencija ne uspostavlja opće pravo na obnovu postupka, nego ostavlja državama ugovornicama određeni prostor u uređenju izvanrednih pravnih lijekova, uz uvjet da se pritom ne ugrozi sama srž načela *ne bis in idem*.

U predmetu *Bulgakova protiv Rusije*, ESLJP pruža ključnu razliku između novih i novootkrivenih činjenica: "Činjenice koje se odnose na slučaj, postoje tijekom suđenja, ali su ostale skrivene od suca te postaju poznate tek nakon suđenja, smatraju se 'novootkrivenima'. Okolnosti koje se odnose na slučaj, ali su nastale tek nakon suđenja, smatraju se 'novima'".⁴⁰

Ova distinkcija ima osobitu važnost u praksi ponavljanja postupka, jer ograničava mogućnost ponovnog preispitivanja predmeta isključivo na situacije u kojima se pojavljuju činjenice ili dokazi koji objektivno nisu mogli biti razmatrani u ranijem postupku.

Daljnje razjašnjenje dosega navedene odredbe ESLJP daje u presudi *Mihalache protiv Rumunjske*, u kojoj uvodi razliku između ponavljanja postupka u korist osuđene osobe i ponavljanja postupka na štetu osuđene osobe, budući da navedeno nije jasno vidljivo iz čl. 4 st. 2 Protokola br. 7. Sud naglašava da pojam "temeljnog nedostatka" u postupku nije jedinstven i apstraktan, već se njegova primjena mora ocjenjivati u svjetlu konkretnih okolnosti slučaja i položaja osobe na koju se odnosi. Time pojam "temeljnog nedostatka" postaje prilagodljiv ovisno o osobi na kojoj se odnosi, i pruža šire mogućnosti državama članicama da ponovno pokrenu razmatranje pravomoćnih predmeta.⁴¹

³⁸ BERNARDINI, L., *op. cit.*, str. 312-313.

³⁹ Protokol br. 7 uz EKLJP, čl. 4. st. 2.

⁴⁰ Presuda Europskog suda za ljudska prava u predmetu *Bulgakova protiv Rusije*, zahtjev br. 69524/01, presuda od 18. siječnja 2007., t. 39.

⁴¹ Presuda Europskog suda za ljudska prava u predmetu *Mihalache protiv Rumunjske*, zahtjev br. 54012/10, presuda od 8. srpnja 2019., t. 133.

Slično stajalište ESLJP zauzima u predmetu *Stăvilă protiv Rumunjske*, u kojem naglašava da se pravomoćne presude ne smiju dovoditi u pitanje zbog manjih ili formalnih procesnih pogrešaka. Sud ističe da samo ozbiljni i bitni nedostaci u postupku mogu opravdati ponovno otvaranje kaznenog postupka, dok nedostatna pažnja istražnih tijela ili pogreške u vođenju istrage, same po sebi, ne predstavljaju dovoljan temelj za iznimku od načela *ne bis in idem*.⁴²

Nadalje, u predmetu *Nikitin protiv Rusije*, ESLJP ispitao je primjenu izvanrednog pravnog lijeka u ruskom pravnom sustavu, a to je zahtjev za preispitivanjem predmeta u postupku nadzora. Sud je utvrdio da bi dopuštanje takvog zahtjeva označavalo svojevrsno ponavljanje postupka u kontekstu čl. 4 st. 2 Protokola br. 7, jer bi došlo do ukidanja svih ranije donesenih odluka. Sud je pritom naglasio da kriterij "nepotpune istrage" ne doseže razinu temeljnog nedostatka u smislu navedene odredbe, te da bi preširoko tumačenje tog pojma moglo ozbiljno ugroziti pravnu sigurnost i zabranu dvostrukog suđenja.⁴³

U odnosu na Bosnu i Hercegovinu, osobitu važnost ima presuda *Maktouf protiv Bosne i Hercegovine*, u kojoj je ESLJP utvrdio povredu članka 7. stavka 1. EKLJP zbog primjene nepovoljnijeg kaznenog zakona. Sud je zaključio da su u konkretnom slučaju ispunjeni uvjeti za obnovu kaznenog postupka u korist osuđenika, budući da je domaći sud primijenio Kazneni zakon BiH iz 2003. godine umjesto blažeg Kaznenog zakona SFRJ iz 1976. godine. Ova presuda pokazuje da ESLJP ne promatra institut ponavljanja postupka isključivo kroz prizmu procesnih povreda, već i kroz materijalnopravne pogreške koje mogu dovesti do ozbiljne nepravde.⁴⁴

7. Zaključak

Analiza presuda obuhvaćenih ovim radom pokazuje da sudovi u FBiH pri odlučivanju o zahtjevima za ponavljanje kaznenog postupka prvenstveno ocjenjuju jesu li novopredloženi dokazi sposobni dovesti u pitanje činjeničnu osnovu pravomoćne presude, pri čemu izmijenjeni svjedočki iskazi u pravilu bivaju ocijenjeni kao nepodobni kada se smatra da ne narušavaju ranije prihvaćenu dokaznu konstrukciju ili kada su u suprotnosti s već utvrđenim činjeničnim stanjem. Istodobno, analiza ukazuje na to da iskazi svjedoka, osobito identifikacije svjedoka očevidaca, mogu biti pogrešni zbog niza čimbenika, uključujući sugestivne okolnosti identifikacije, protok vremena, prethodnu izloženost informacijama o slučaju, psihološki pritisak

⁴² Presuda Europskog suda za ljudska prava u predmetu *Stăvilă protiv Rumunjske*, zahtjev br. 23126/16, presuda od 1. ožujka 2022., t. 98.

⁴³ Presuda Europskog suda za ljudska prava u predmetu *Nikitin protiv Rusije*, zahtjev br. 50178/99, presuda od 20. srpnja 2004., t. 22.-29.

⁴⁴ Presuda Europskog suda za ljudska prava u predmetu *Maktouf protiv Bosne i Hercegovine*, zahtjev br. 2312/08, presuda od 18. srpnja 2013., t. 76.

te usmjerenost istrage na jednu verziju događaja. U takvim okolnostima, selektivno vrednovanje dokaza i fokusiranje na već prihvaćenu teoriju slučaja može dovesti do zanemarivanja materijalnih dokaza koji upućuju na alternativno objašnjenje događaja. Posljedica takvog dokaznog pristupa nije samo ograničena korektivna funkcija instituta ponavljanja kaznenog postupka, već i realan rizik održavanja pravomoćnih presuda kojima se produžava stanje pogrešne osude i produbljuje podbačaj pravde prema nepravedno osuđenim osobama. Analiza odabranih sudskih predmeta iz FBiH i Nizozemske pokazuje da, neovisno o strukturnim razlikama između kaznenih postupaka, nijedan pravosudni sustav nije imun na pogreške u suđenju. I u inkvizitorskim sustavima, poput nizozemskog, i u mješovitim sustavima, kakav je bosanskohercegovački, u prikazanim slučajevima ponavljaju se obrasci koji mogu dovesti do pogrešnih osuda. Među njima se posebno ističu pojava tzv. tunelske vizije, pristranost istražnih tijela, selektivno vrednovanje dokaza te nedovoljna otvorenost prema novim ili naknadno otkrivenim činjenicama koje dovode u pitanje pravomoćne presude.

Naime, uočeni obrasci postupanja u analiziranim predmetima ne mogu se promatrati kao izolirani ili slučajni, budući da empirijska i teorijska literatura dosljedno ukazuje na pogrešne identifikacije svjedoka očevidaca kao jedan od najčešćih uzroka pogrešnih osuda.⁴⁵ Kako je to slikovito istaknuo sudac William J. Brennan, malo je dokaza koji na sud ostavljaju snažniji dojam od svjedoka koji pokaže na optuženika i izjavi da je upravo on počinitelj kaznenog djela.⁴⁶ Među najranijim studijama koje su istraživale pogrešne osude, jedno istraživanje koje je analiziralo 65 slučajeva pogrešnih osuda u Sjedinjenim Američkim Državama došlo je do zaključka da je pogrešna identifikacija svjedoka očevidaca najčešći uzrok ovih pogrešnih osuda,⁴⁷ te da su se "slučajne metode identifikacije vrlo često pokazale kao vrlo nepouzdanе".⁴⁸

Zaključno, pojedini autori ističu da bi jačanje standarda vrednovanja dokaza, osobito svjedočkih iskaza, kao i dosljednije uvažavanje materijalnih dokaza u svim fazama kaznenog postupka, moglo pridonijeti smanjenju rizika od pogrešnih osuda.⁴⁹

⁴⁵ ROACH, K., *Wrongful Convictions and Criminal Procedure*, Brandeis Law Journal, vol. 42, br. 2, 2003.-2004., str. 349-370, ovdje str. 358, dostupno na: https://heinonline.org/HOL/Page?public=true&handle=hein.journals/branlaj42&div=23&start_page=349&collection=journals&set_as_cursor=0&men_tab=srchresults (15. 9. 2024.).

⁴⁶ Presuda Vrhovnog suda SAD-a, *Watkins v. Sowders*, 449 U.S. 341 (1981.), izdvojeno mišljenje suca Brennana, str. 352, bilj. 2/4, dostupno na: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/449/341/> (16. 9. 2024.).

⁴⁷ ROACH, K., *op. cit.*, str. 358.

⁴⁸ BORCHARD, E., LUTZ, R., RUSSELL, E., *Convicting the Innocent: Errors of Criminal Justice*, Yale University Press, New Haven, 1932., HUFF, C. R., KILLIAS, M. (ur.), *Wrongful Convictions and Miscarriages of Justice: Causes and Remedies in North American and European Criminal Justice Systems*, Routledge, New York, 2013., str. 340.

⁴⁹ EGGER, S. A., *Working Definition of Serial Murder and the Reduction of Linkage Blindness*, Journal of Police Science and Administration, vol. 12, 1984., str. 348-357.

U kontekstu pravosudnog sustava Bosne i Hercegovine, provedena analiza ukazuje na to da bi se rizik od pogrešnih osuda mogao smanjiti kroz veće razumijevanje čimbenika koji dovode do pogrešnih identifikacija, selektivnog vrednovanja dokaza i razvoja tzv. tunelske vizije u kaznenom postupku. Posebno se pritom ističe važnost profesionalne osjetljivosti policijskih službenika, tužitelja i sudaca na ograničenja svjedočkih iskaza te na potrebu kritičkog vrednovanja materijalnih dokaza. Iako nijedan pravosudni sustav ne može u potpunosti eliminirati rizik od pogrešnih osuda, dosljednije uvažavanje navedenih spoznaja može pridonijeti njihovom smanjenju i jačanju povjerenja u kazneno pravosuđe.

REOPENING CRIMINAL PROCEEDINGS ON THE BASIS OF NEW EVIDENCE: CASE STUDIES FROM THE FEDERATION OF BOSNIA AND HERZEGOVINA AND THE NETHERLANDS AND THE STANDARDS OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

Abstract: *This paper analyses the institute of reopening criminal proceedings on the basis of new evidence as an extraordinary mechanism for correcting final judgments. Drawing on two selected cases from the case law of the Federation of Bosnia and Herzegovina and the Netherlands, the paper examines evidentiary situations in which courts, in the earlier proceedings, attached decisive weight to witness testimony, including eyewitness identifications, while material evidence pointing to an alternative version of events remained disregarded. The paper highlights the reasons why witness testimony, particularly eyewitness testimony, may be erroneous, especially in the context of identifications and suggestive circumstances in which testimony is given. These issues are examined in connection with the concept of so-called tunnel vision, which is used as one possible interpretative framework for understanding the focus of the investigation and evidentiary assessment on a single theory of the case. A separate, concise section is devoted to the relevant Convention framework, in particular Article 4(2) of Protocol No. 7 to the European Convention on Human Rights, and to the basic standards of the European Court of Human Rights that define the limits of reopening criminal proceedings in relation to the principles of legal certainty and the prohibition of double jeopardy (ne bis in idem).*

Keywords: *reopening of criminal proceedings; extraordinary legal remedy; new evidence; tunnel vision; wrongful convictions; European Court of Human Rights*